

УДК 331.108

DOI: 10.31359/2312-3427-2018-3-33

Н.В. Чебанова, д-р екон. наук, професор

О.П. Чебанова, канд. екон. наук, доцент

С.В. Міхійенко, магістр

Український державний університет залізничного транспорту

ТРУДОВІ РЕСУРСИ ЯК ВАЖІЛЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

***Предмет дослідження.** В статті доведена залежність економічного зростання від розвитку людського капіталу, який представляє собою трудові ресурси підприємства. При цьому результати такого впливу запропоновано розглядати на трьох рівнях розвитку трудових ресурсів.*

***Мета дослідження.** Визначити перелік факторів, що впливають на формування та розвиток трудових ресурсів і як наслідок підвищення конкурентоспроможності підприємств.*

Завдання дослідження:

- вивчення основ взаємозв'язку розвитку трудових ресурсів та економічного зростання підприємства;
- обґрунтувати розгляд розвитку трудових ресурсів на трьох рівнях, що залежать від інвестицій в освіту, культуру та здоров'я, показати особливості кожного з них та їх взаємозв'язок;
- показати зв'язок людського розвитку з економічними процесами, які відбуваються в країні.

***Методи дослідження.** У ході дослідження застосовувалися методи системного аналізу, логічного узагальнення, абстрактно-логічні методи.*

***Результати роботи.** Недостатньо розробленими є дослідження багатьох науковців стосовно основ взаємозв'язку розвитку трудових ресурсів та економічного зростання. Перш за все необхідно приділити увагу вивченню результатів внесення інвестицій в розвиток трудових ресурсів на індивідуальному рівні (для кожного окремого робітника), мікрорівні (для підприємства) та макрорівні (для країни). Крім того, необхідно встановити сукупний ефект, який отримано на кожному рівні розвитку трудових ресурсів, та взаємозв'язок між рівнями.*

Збільшення спроможностей, компетенцій, соціального статусу тощо є результатом інвестицій у розвиток трудових ресурсів на першому

рівні. Ріст конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств - результат розвитку трудових ресурсів на мікрорівні. Розвиток трудових ресурсів на рівні країни забезпечує зменшення міграції інтелектуальних ресурсів, збільшення соціального захисту населення, збільшення життєвого рівня населення, зменшення рівня безробіття. Сукупним ефектом від інвестицій в розвиток трудових ресурсів на макрорівні є економічне зростання країни, отримання статусу держави з високим ступенем соціального захисту населення. Таким чином є безумовним залежність рівня економічного зростання країни від розвитку трудових ресурсів.

Головна мета економіки України у перспективі - стати інноваційною, для якої характерно співвідношення інвестицій до науки, освіти та капітального оновлення виробництва – 1:3:3. Це вимагає зміни стратегії управління та реформування системи державного асигнування. Сучасна державна соціальна політика повинна бути спрямована, перш за все, на ефективну демографічну та міграційну складову; підвищення ефективності і збалансованості ринку праці; забезпечення неухильного зростання реальних доходів населення; розвиток системи соціального страхування і соціального забезпечення; модернізацію та розвиток житлово-комунального господарства. Існуючі державні програми соціального захисту населення залишаються на низькому рівні. При цьому слід відмітити, що тільки високо розвинутий, культурний та здоровий робітник є основним фактором, який знаходиться в основі конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта господарювання, та через свою працю спроможний збільшити ефективність усього суспільного виробництва.

Сфера застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані при розробці соціальних програм кожного суб'єкта господарювання.

Ключові слова: трудові ресурси, конкурентоспроможність, підприємство, рівні розвитку, соціальна політика.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження проблем трудових ресурсів обумовлена значною кількістю факторів, але ключовим з них є необхідність підвищення конкурентоспроможності підприємств з огляду на досвід розвинутих країн в сфері організації їх виробничо-фінансової діяльності. Тобто в інформаційному суспільстві головним стає доступ до інформації та вміння використовувати її, що і визначає основних гравців на світовій арені. Також необхідно зазначити, що етап, на протязі

якого людство розвивалося кількісно, в теперішній час змінився на етап якісної зміни, коли особлива увага приділяється якісним характеристикам населення. Це інтелектуальні здібності, фізичні та психічне здоров'я, моральні устої та ін. Особливу важливість приймає якість людського капіталу, що підтверджується прикладами тих країн, які, не маючи достатніх природних ресурсів, воєнної міцності, завдяки розвинутим технологіям, ефективній інноваційній політиці та дієвим соціальним інститутам, домінують на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, розвитку, оцінки трудових ресурсів цікавлять Дорошенка Ю.А., Ажажу М.А, Журавльову І.В., Назарову Г.В., Чухно А.А. та ін. [1-5]. Теоретико-методичні аспекти їх відтворення вивчає Святодух Є.О., Скоблякова І.В. [6, 7]. Дослідженню процесу інвестування в людський капітал присвячені роботи Кір'янова А.В. та Сороки І.В. [8, 9]. Не дивлячись на виконані дослідження, питання впливу трудових ресурсів на конкурентоспроможність підприємства залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті визначено удосконалення переліку факторів, що впливають на формування та розвиток трудових ресурсів і як наслідок підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Проблема хронічного відставання України від більшості країн світу майже за всіма макроекономічними критеріями та оцінками залишається. З кожним роком її місце у рейтингу глобальної конкурентоспроможності становить все нижче. Це пов'язано з тим, що коли провідні країни світу здійснюють перехід до інноваційного суспільства, розбудовують економіку, яка ґрунтується на генерації, розповсюдженні та використанні знань, на унікальних навичках, здібностях та креативних якостях людей, їх вмінні адаптуватися до постійних змін, Україна залишається сировинною країною з високою інертністю не тільки в генерації, але й у використанні чужих інновацій. Тому серед основних програмних завдань Уряду, які встановлені Концепцією Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 рр. [10], є розвиток трудових ресурсів та підвищення їх загальної фаховості.

Вивчення основ взаємозв'язку розвитку трудових ресурсів та економічного зростання, які досліджувалися багатьма науковцями, довело, що вони є недостатньо розробленими. Перш за все необхідно вивчити результати, які отримуються внаслідок інвестицій в розвиток трудових ресурсів на індивідуальному рівні (для кожного окремого робітника),

мікрорівні (для підприємства) та макрорівні (для країни). Крім того, необхідно встановити сукупний ефект, який отримано на кожному рівні розвитку трудових ресурсів, та взаємозв'язок між рівнями.

На індивідуальному рівні розвитку трудових ресурсів кожний робітник має можливість отримати збільшення спроможностей, компетенцій, соціального статусу, культурного рівня.

Підприємство, в результаті, отримує збільшення продуктивності праці, що дозволяє випускати більшу кількість продукції покращеної якості. Як результат таких позитивних змін - зміцнення конкурентних переваг.

Як сукупний ефект від розвитку трудових ресурсів на мікрорівні є збільшення конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств, що безпосередньо залежить від розвитку трудових ресурсів на індивідуальному рівні.

Отриманням позитивних змін супроводжується розвитком трудових ресурсів на рівні країни. Основними з них є: зменшення міграції інтелектуальних ресурсів, збільшення соціального захисту населення, збільшення життєвого рівня населення, зменшення рівня безробіття, збільшення культурного рівня населення.

Все це стимулює залучення інвестицій та покращення макроекономічних показників. Сукупним ефектом від інвестицій держави в розвиток трудових ресурсів є її економічне зростання та отримання статусу держави з високим ступенем соціального захисту населення та розвитку людського капіталу.

Необхідно зазначити, що кожний наступний рівень розвитку трудових ресурсів залежить від попереднього, а досягнення сукупного результату кожного рівня розвитку трудових ресурсів безпосередньо залежить від сукупного результату попереднього рівня.

Встановивши залежність рівня економічного зростання від розвитку трудових ресурсів, проаналізуємо сучасні тенденції їх розвитку в Україні.

Як зазначають В.М. Геєць та В.П. Семиноженко, у теперішній час в Україні провідною на державному рівні має стати політика розвитку людського інтелектуального капіталу. Тобто потребує створення економіка знань, де інвестиції спрямовуються в освіту, науку, охорону здоров'я з метою зробити високоосвічену та кваліфіковану людину найважливішим фактором конкурентоспроможності. Економіка України повинна у перспективі стати інноваційною, для якої характерно співвідношення інвестицій до науки, освіти та капітального оновлення виробництва – 1:3:3. Це вимагає реформування системи державного асигнування, а також зміни

стратегії управління, яке буде орієнтовано на довгострокові інвестиції та результати. Напрямами такої державної політики мають стати: 1) всебічна реконструкція системи освіти та науки України з урахуванням сучасних світових вимог; 2) реформування законодавчої бази таким чином, щоб це відповідало потребам науково-технічного розвитку, у тому числі розробка і прийняття законодавчих актів, спрямованих на захист інтелектуальної власності; 3) підвищення частки ВВП (державного бюджету), що спрямовується до освіти та науки, посилення контролю за використанням цих коштів; 4) створення відповідної системи державних фондів, які б сприяли інноваційній діяльності; 5) побудова інноваційної інфраструктури, спрямованої на підтримку наукомісткого підприємництва, що має містити: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори та ін.; 6) забезпечення розробки і впровадження системи застосування пільг при оподаткуванні прибутку підприємств, що спрямовують кошти на фінансування наукових досліджень та інвестуються у інноваційні підприємства; 7) створення єдиної державної кредитної установи, яка б здійснювала пільгове кредитування підприємств і підприємців, що працюють у сфері високотехнологічного виробництва [11, С. 26, 232-233].

Але стверджувати, що Україна знаходиться на порозі запровадження економіки знань, що вже створені необхідні передумови для цього, зарано. Існує нерозривний зв'язок трудових ресурсів з економічними процесами, які відбуваються в країні.

Такої самої думки дотримується Балита О.В., зазначаючи, що розв'язання демографічних проблем і боротьба з безробіттям пов'язані зі застосуванням гнучких форм зайнятості (скорочення робочого тижня, альтернативного робочого часу, поділу одного робочого місця між двома працівниками, гнучкого робочого року тощо). Їх використання дає змогу періодично поновлювати знання, проходити професійну перепідготовку та підвищення кваліфікації, регулювати режим робочого часу працівників різних вікових груп, тобто створювати сприятливі умови для формування трудових ресурсів. На індивідуальному рівні гнучкі форми зайнятості дають змогу задовольняти потреби окремих громадян у поєднанні роботи з виконанням інших соціальних обов'язків або з оздоровленням [12, С. 108-109].

Недостатність державної підтримки формування трудових ресурсів в Україні підтверджує Чекан І.А. На його думку, вона носить фрагментарний характер, тобто відсутня системна політика розвитку ЛК, а, крім того, питання якості життя не визначено пріоритетом соціально-економічного розвитку України у стратегічних планах держави та регіональних

програмах соціально-економічного розвитку [13, С. 319]. Науковець також вказує на погрозу, яка виникає для трудових ресурсів з боку загальносвітової та внутрішньо української демографічної ситуації, яка виявляється у: масштабній депопуляції населення з погіршенням якісних характеристик трудових ресурсів; демографічній структурі населення з високою питомою вагою осіб старше 60 років; падінні показників шлюбності; збільшенні смертності населення; зміні ролі міграційних процесів у формуванні соціально-демографічного потенціалу населення. Серед факторів, які погіршують формування та розвиток трудових ресурсів, автор також визначає викривлену мотивацію отримання вищої освіти.

Таким чином до складу основних напрямів сучасної державної соціальної політики необхідно віднести:

- ефективну демографічну та міграційну політику як умову забезпечення відтворення народонаселення України;
- розвиток системи охорони здоров'я та збереження людського потенціалу України;
- розвиток і реформування системи загальної і професійної освіти як головної умови формування людського капіталу;
- підвищення ефективності і збалансованості ринку праці, забезпечення продуктивної зайнятості та ефективного використання трудового потенціалу і людського капіталу;
- удосконалення соціально-трудова відносин, поліпшення умов праці та формування високої якості трудового життя;
- забезпечення неухильного зростання реальних доходів населення як основи зменшення бідності, малозабезпеченості та формування середнього класу;
- розвиток культури і мистецтва, фізкультури і спорту як важливої умови розвитку людського потенціалу;
- розвиток системи соціального страхування і соціального забезпечення як базової умови підвищення рівня соціальної безпеки;
- модернізація та розвиток житлово-комунального господарства, благоустрій територій як умова підвищення рівня і якості життя;
- збереження та відновлення навколишнього природного середовища як базової умови існування людини.

Проте необхідно відзначити те, що, хоча існують державні програми соціального захисту населення, його рівень залишається низьким. В цих умовах необхідно говорити про збереженість існуючих трудових ресурсів та ефективність його використання. Нажаль, сьогодні залишається

тенденція до міграції спеціалістів за кордон, де вони отримують гідні умови та оплату праці, тим самим збільшуючи трудових ресурсів інших країн. Про недостатню затребуваність трудових ресурсів свідчить те, що високоосвічені спеціалісти дуже часто працюють не за профілем, отримуючи низьку заробітну плату. Ось чому підготовка, збереження та використання трудових ресурсів повинно всіляко підтримуватися на державному рівні. На рівні підприємств також необхідні кардинальні заходи, які забезпечать не тільки розвиток знань, вмінь, але й будуть спрямовані на створення єдиної команди, підвищення її корпоративного духу та корпоративної культури. Тільки високо розвинутий, культурний та здоровий робітник є основним фактором, який знаходиться в основі конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта господарювання, та через свою працю спроможний збільшити ефективність усього суспільного виробництва.

Висновки. Доведено залежність економічного зростання від розвитку трудових ресурсів. Результати такого впливу запропоновано розглядати на трьох рівнях розвитку людського капіталу: індивідуальному (для кожного окремого робітника), мікрорівні (для підприємства) та макрорівні (для країни). Встановлено перелік та взаємозв'язок ефектів, які отримано в результаті інвестицій в людський капітал на кожному рівні його розвитку та визначено інтегральні ефекти. Зазначено, що кожний наступний рівень розвитку трудових ресурсів залежить від попереднього, а досягнення сукупного результату кожного рівня розвитку трудових ресурсів безпосередньо залежить від сукупного результату попереднього рівня.

Бібліографічний список: 1. Дорошенко Ю.А. Живые вложения: человеческий капитал как приоритетный объект инвестиций / Ю.А. Дорошенко, О.В. Лебедев // Креативная экономика. – 2007. – № 5. – С. 11-18. 2. Ажажа М.А. Теоретико-методологічні засади концепції людського капіталу / М.А. Ажажа // Ефективність сучасного менеджменту організації: зб. наук. праць. – Х.: ХІМБ, 2006. – С. 267-271. 3. Журавльова І.В. Управління людським капіталом: наукове видання / І.В. Журавльова, А.В. Кудлай. – Х.: ХНЕУ, 2004. – 284 с. 4. Назарова Г.В. Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств: наук. видання / Г.В. Назарова, Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова. – Харків: ХНЕУ, 2006. – 240 с. 5. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48-55. 6. Святодух Е.А. Воспроизводство человеческого капитала и

повышение его эффективности в российской экономике: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Е.А. Святодух. – Воронеж. – 2008. – 22 с. 7. Скоблякова И.В. Воспроизводство индивидуального и общественного человеческого капитала в постиндустриальной экономике: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / И.В. Скоблякова. – Орел. – 2008. – 48 с. 8. Кирьянов А.В. Виды инвестиций в человеческий капитал и их эффективность / А.В. Кирьянов // «Экономика России: основные направления совершенствования». – 2005. – Вып. 7. Режим доступа до статті: <http://www.cfin.ru/bandurin/article/sbrn07/08.shtml>. 9. Сорока И.В. Инвестиции в человеческий капитал в контексте устойчивого развития экономики Украины / И.В. Сорока, И.В. Сименко. – Донецк: Изд-во ДонГУЭиТ, 2000. – 167 с. 10. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 рр. – Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/pub/p85>. 11. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с. 12. Балита О.В. Проблеми використання і розподілу людського капіталу в Україні / О.В. Балита // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу: фінансова політика та інвестиції: зб. наук. праць. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – Вип. 10. – С. 107-113. 13. Чекан І.А. Визначальні тенденції розвитку людського капіталу в Україні / І.А. Чекан // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: зб. наук. праць. – Львів: ІРД НАНУ. – 2007. – Вип. 4 (66): Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. – С. 313–322.

Чебанова Н.В., Чебанова О.П., Михиенко С.В. Трудовые ресурсы как рычаг повышения конкурентоспособности предприятия.
Предмет исследования. В статье доказана взаимосвязь экономического роста от развития человеческого капитала, который представляет собой трудовые ресурсы предприятия. При этом результаты такого воздействия предложено рассматривать на трех уровнях развития трудовых ресурсов.

Цель исследования. Определить перечень факторов, влияющих на формирование и развитие трудовых ресурсов и как следствие повышение конкурентоспособности предприятий.

Задачи исследования:

- изучить основы взаимосвязи развития трудовых ресурсов и экономического роста предприятия;

- обосновать рассмотрение развития трудовых ресурсов на трех уровнях, которые зависят от инвестиций в образование, культуру и здоровь; , показать особенности каждого из них и их взаимосвязь;

- показать связь человеческого развития с экономическими процессами, которые происходят в стране.

Методы исследования. В ходе исследования применялись методы системного анализа, логического обобщения, абстрактно-логические методы.

Результаты работы. Недостаточно разработанными являются исследования многих ученых относительно основ взаимосвязи развития трудовых ресурсов и экономического роста. Прежде всего необходимо уделить внимание изучению результатов внесения инвестиций в развитие трудовых ресурсов на индивидуальном уровне (для каждого отдельного рабочего), микроуровне (для предприятия) и макроуровне (для страны). Кроме того, необходимо установить совокупный эффект, полученный на каждом уровне развития трудовых ресурсов, и взаимосвязь между уровнями.

Увеличение возможностей, компетенций, социального статуса и т.д. является результатом инвестиций в развитие трудовых ресурсов на первом уровне. Рост конкурентоспособности и эффективности деятельности предприятий - результат развития трудовых ресурсов на микроуровне. Развитие трудовых ресурсов на уровне страны обеспечивает уменьшение миграции интеллектуальных ресурсов, увеличение социальной защиты населения, увеличение жизненного уровня населения, снижение уровня безработицы. Совокупным эффектом от инвестиций в развитие трудовых ресурсов на макроуровне является экономический рост страны, получения статуса государства с высокой степенью социальной защиты населения. Таким образом является безусловным зависимость уровня экономического роста страны от развития трудовых ресурсов.

Главная цель экономики Украины в перспективе - стать инновационной, для которой характерно соотношение инвестиций в науку, образование и капитальное обновление производства - 1: 3: 3. Это требует изменения стратегии управления и реформирования системы государственного ассигнования. Современная государственная социальная политика должна быть направлена, прежде всего, на эффективную демографическую и миграционную составляющую; повышение эффективности и сбалансированности рынка труда; обеспечение неуклонного роста реальных доходов населения; развитие системы социального страхования и социального обеспечения; модернизацию и

развитие жилищно-коммунального хозяйства. Существующие государственные программы социальной защиты населения остаются на низком уровне. При этом следует отметить, что только высоко развитый, культурный и здоровый рабочий является основным фактором, который находится в основе конкурентоспособности любого предприятия, и через свой труд способен увеличить эффективность всего общественного производства.

Сфера применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы при разработке социальных программ каждого предприятия.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, конкурентоспособность, предприятие, уровни развития, социальная политика.

Chebanova N.V., Chebanova O.P., Mikhiienko S.V. Labor resources as a lever for increasing the competitiveness of the enterprise. Subject of study. The article proves the dependence of economic growth on the development of human capital, which represents the labor resources of the enterprise. At the same time, the results of such influence are proposed to be considered at three levels of development of labor resources.

Purpose of the study. Identify a list of factors that influence the formation and development of labor resources and as a consequence of increasing the competitiveness of enterprises.

Objectives of the study:

- study of the basis of the relationship of labor resources development and economic growth of the enterprise;

- to substantiate consideration of the development of labor resources at three levels, depending on investments in education, culture and health, to show the peculiarities of each of them and their interconnection;

- to show the connection of human development with the economic processes taking place in the country.

Methods of research. During the study, methods of system analysis, logical generalization, abstract-logical methods were used.

Results of the work. It is not sufficiently developed research of many scholars on the basis of the relationship between the development of labor resources and economic growth. First of all, it is necessary to pay attention to the study of the results of investing in the development of labor resources at the individual level (for each individual worker), the micro level (for the enterprise) and the macro level (for the country). In addition, it is necessary to establish the cumulative effect obtained at each level of the development of labor resources, and the relationship between levels.

Increasing capabilities, competencies, social status, etc. is the result of investments in the development of labor resources at the first level. Growth of competitiveness and efficiency of enterprises is the result of the development of labor resources at the micro level. The development of labor resources at the country level provides for a reduction of the migration of intellectual resources, increasing social protection of the population, increasing the standard of living of the population, reducing unemployment. The combined effect of investments in the development of labor resources at the macro level is the country's economic growth and the status of a state with a high degree of social protection of the population. Thus, the dependence of the level of economic growth of the country on the development of labor resources is unconditional.

The main purpose of Ukraine's economy in the long run is to become innovative, which is characterized by the ratio of investments to science, education and capital renewal of production - 1: 3: 3. This requires a change in the management strategy and reform of the state allocation system. Modern state social policy should be directed, first of all, to an effective demographic and migration component; increasing the efficiency and balance of the labor market; ensuring steady growth of real incomes; development of the social insurance and social security system; modernization and development of housing and communal services. Existing state programs for social protection of the population remain at a low level. It should be noted that only a highly developed, cultured and healthy worker is the main factor underlying the competitiveness of any business entity, and through its work can increase the efficiency of all social production.

Scope of application of the results. The obtained results can be used in the development of social programs of each economic entity.

Key words: labor resources, competitiveness, enterprise, levels of development, social policy.

Стаття надійшла до редакції: 14.07.2018 р.